

Гервас Ольга

доцент кафедри художньої

та технічної творчості

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ З ДИЗАЙНУ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ ВИРОБІВ З ДЕРЕВИНИ

У статті розглядається можливість формування знань у галузі дизайну в учнів основної школи на заняттях факультативу «Основи дизайну», у процесі художнього конструювання і виготовлення декоративних виробів з деревини, та їх художньої обробки мозаїкою технікою – маркетрі. Розкриваються поняття: «мозаїка», «маркетрі», «інтарсія». Надається інформація з особливостей технології художньої обробки деревини технікою – маркетрі.

Ключові слова: *дизайн, позашкільна система освіти, факультативні заняття з трудового навчання, художнє конструювання і виготовлення декоративних виробів.*

В статье рассматривается возможность формирования знаний в области дизайна у учащихся основной школы на занятиях факультатива «Основы дизайна», в процессе художественного конструирования и изготовления декоративных изделий понятия: «мозаика», «маркетри», «интарсия». Дается информация про особенности технологии художественной обработки древесины техникой – маркетри.

Ключевые слова: *дизайн, внешкольная система образования, факультативные занятия по трудовому обучению, художественное конструирование и изготовление декоративных изделий.*

In the article possibility of forming of knowledges is examined from a design for the students of basic school on employments of fakultativ of «design Basis», in the process of the artistic constructing and making of decorative wares from wood and them artistic treatment a mosaic by a technique – marketri. Concepts open up : «mosaic», «marquetry», «intarsia». Information is given from the features of technology of artistic treatment of wood by a technique – marquetry.

Key words: *design, out-of-school system of education, optional employments*

after labour studies, artistic constructing and making of decorative wares.

Проблема естетизації техніки має велике значення на етапі економічних перетворень, що відбуваються у нашому суспільстві. Освіта також не може стояти осторонь від рішення цієї проблеми. Тому кабінет Міністрів рекомендує освітнім закладам впровадити вивчення курсу «Основи дизайну».

Велике значення має дизайн в естетичному вихованні підростаючого покоління. Тому вивчення курсу «Основи дизайну» у процесі трудового навчання допоможе розв'язати проблему підготовки учнів у галузі художнього конструювання виробів різного призначення. Формування та розвиток художньо-конструкторських здібностей є одним із важливих напрямків естетичного виховання в процесі трудового навчання. Відповідно до державного стандарту освітньої галузі «Технологія», основою реалізації її змісту є проектно-технологічна, художньо-трудова та інформаційна діяльність, яка інтегрує всі види сучасної діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Проектно-технологічний підхід дає можливість реалізувати варіативність у змісті трудової підготовки [9].

У зв'язку з цим ставиться завдання щодо актуалізації системи загальної освіти, що означає крім подальшої диференціації знань, ще й навчання самостійному мисленню, виховання потреби у постійній самостійній освіті, поповнення своїх знань і формуванні нових умінь, здатності до різних форм художньо-естетичної діяльності. Ці якості, в силу своїх професійних особливостей, найбільш повно формуються в процесі художньо-конструкторської діяльності [8].

Художнє конструювання відіграє велику роль у розвитку творчих здібностей учнів. Предмети, явища навколишнього середовища викликають у мозку людини певні відчуття, які через певні рецептори викликають зорові, слухові, та інші дії. На процес сприймання в художньому конструюванні впливає і набутий досвід. Це знання та навички, які учень опанував раніше, його інтереси, інтуїція, настрої.

Аналіз літератури, яка була опублікована за останні роки, засвідчує, що розповсюдження техніко-естетичних знань у системі освіти не набуло характеру адекватного потребам сучасного суспільства, при цьому тільки в змісті професійного навчання для учнів старших класів та програмах окремих гуртків і факультативів відображено певні елементи художнього конструювання.

На необхідність удосконалення, графічної, конструкторської, естетичної

підготовки вказується у багатьох роботах учених у галузі естетики, психології, педагогіки, методики трудового навчання, зокрема, в дослідженнях: Н.І. Анісімова, А.С. Брилінга, П.І. Волкова, В.О. Гервера, С.Г. Годіна, О.С. Дерябіна, Є.Т. Жукова, І.А. Ройтмана, М.О. Сівестоського, В.К. Сидоренка, В.П. Тименка, Д.О. Тхоржевського та інших, але недостатньо мала кількість дослідження пов'язана з методикою формування в учнів основної школи знань з основ дизайну та художньому конструюванні у процесі трудового навчання.

Грунтуючись на основних положеннях дизайну та художнього конструювання, розкрити можливості теми «Художнє конструювання виробів» розділу «Проектування виробів» програми трудового навчання у формуванні знань з основ дизайну в процесі художнього конструювання виробів з деревини. Не виникає сумніву, що розв'язання зазначених протиріч дозволить підвищити ефективність реалізації освітньої галузі «Технологія», нового змісту трудового навчання, сприятиме більш успішному впровадженню художньо-конструкторської підготовки у позакласній гуртковій, студійній та клубній роботі.

Завданням сучасної школи є забезпечення формування в учнів технічного світогляду, закріплення на практиці знань про технологічну діяльність, спираючись на закони та закономірності розвитку природи, суспільства, виробництва і науки, які безпосередньо пов'язані з вивченням учнями 5-9 класів розділу «Проектування виробів» програми з трудового навчання. Однією з тем даного розділу, є тема «Художнє проектування виробів», яка повинна забезпечити формування в учнів знань та вмінь про етапи проектування, методи художнього конструювання виробів, сучасні тенденції у процесі проектування, основні види, категорії та засоби композиції, методи дизайнерської біоніки тощо. Тобто, змістовне наповнення теми «Художнє проектування виробів» повинно спиратися на основні положення дизайну та художнього конструювання [3].

Одним з напрямів художньо-конструкторської діяльності являється проектування та виготовлення виробів з деревини, а відомим методом художньої обробки дерев'яних виробів являється мозаїка технікою – маркетрі.

Декоративне мистецтво та художнє конструювання України – це багатогранне явище національної культури, що розвивається в руслі загальноєвропейського і ширше – світового художнього процесу, де категорія прекрасного є і залишається визначальною, воно завжди відповідало соціальним вимогам часу, розвивалося від матеріально-практичної сфери до духовно-культурної.

Здавна славився український народ своїми майстрами, які вміло використовували різні техніки та технології виготовлення та оздоблення декоративних виробів з дерева, і тому числі виконання мозаїки технікою маркетрі.

Мозаїка – це художній твір, виконаний із окремих, підігнаних один до одного, різнокольорових шматочків однорідних або різних матеріалів, у тому числі з дерева. Мозаїку використовують не тільки в монументально-декоративному мистецтві (при оздобленні громадських і монументальних споруд), а й у декоративно-ужитковому мистецтві (у декоруванні музичних інструментів, меблів тощо). Мозаїку з дерева (тонких пластин деревини) виконують у двох техніках – інтарсії та маркетрі [1, 5].

Інтарсія (італ. *intarsio* – *інкрустація*) – це вид інкрустації, в якому на дерев'яну поверхню врізаються (вставляються) різні за кольором і текстурою пластинки деревини. Іншими словами – це інкрустація деревом по дереву. При цьому вирізки (вставки) знаходяться на одному рівні з оздоблюваною поверхнею [7].

Найбільшого розквіту інтарсія досягла у творах італійських майстрів епохи Відродження. В Україні майстри-меблярі XVI–XVII ст. переймають інтарсію від зарубіжних майстрів, використовуючи її для оздоблення меблів, інтер'єрів. Роботи того часу можна побачити в Олеському замку на Львівщині, каплиці Боїмів у Львові. Пізніший приклад – стеля у Чернівецькому державному університеті (XIX ст.).

У творчості українських народних майстрів інтарсія була поширена в ХХ ст. Відомі вироби – декоративний таріль з портретом Б. Хмельницького, в якому винницький майстер І. Хорюс досяг гармонійного поєднання різнорідних технік – портрета в інтарсії, орнаменту «сухого» різьблення по каймі з зображенням атрибутики запорізьких козаків.

У такому ж поєднанні цікаві портретні композиції створили буковинські майстри *М. Гайдук, Т. Герціок, М. Матуляк, А. Думенко, П. Горохів, В. Монтей, В. Явдошняк* та ін. У 60-х роках техніці інтарсії в оздобленні скриньок, декоративних тарелів, ваз починають навчати учнів у Яворівській школі художніх ремесел.

Технологія інтарсії. Скриньки і тарелі виготовляють із липи. Потім через кальку наносять малюнок орнаменту. Під прямим кутом підрізують ножом контури орнаменту на товщину шпону, плоскою стамескою вибирають потрібне заглиблення. Вставки зі шпону використовують з цінних порід дерева – горіха, червоного дерева тощо. Прорізують вставки так, щоб вони щільно входили у виїмки. Вставляють їх на столярнім клею, протираючи зверху клинком і ледь зволожують верхню частину. Вплив вологи клею знизу та води зверху урівноважує сили деформації шпону [1, 6].

Портретне зображення виконують із небагатьох кольорових сполучень,

які відрізняються відтінком і текстурою від масиву дерева. Інколи портрет спочатку повністю набирається зі шпону, а потім вклеюється у підготовлене заглиблення. В таких випадках при склеюванні зверху накладається тягар, щоб шпон не розпух при висиханні. З XVII ст. інтарсія витісняється технікою маркетрі, простішою і менш трудомісткою.

Маркетрі (франц. *marguete-ruie*) – вид мозаїки з фігурних пластинок шпону (різних за кольором і текстурою), які наклеюються на основу (дерев'яні меблі, панно тощо). Техніка маркетрі – результат винайдення німецьким столяром *Георгом Ренером* із Аусбурга пристрою для розпилювання пластинок дерева будь-якої товщини – лобзика з пилками. Це дало змогу отримувати шпон, тонший ніж 1мм. Малюнок наносили на тонкі листи шпону, і в нього врізували вставки. Набрану дерев'яну мозаїку повністю наклеювали на основу.

З середини XVIII ст. в техніці маркетрі оздоблюють меблі, декор стін, дверей. Високого художнього рівня досягає набірний художній паркет. Малюнок для нього створювали архітектори на основі геометричних, а потім і рослинних мотивів, тобто планувався цільний «килимовий» твір. Малюнок із дощочок товщиною від 5 до 15 мм набирали й наклеювали риб'ячим клеєм на щит із соснових дощок, а пізніше закріплювали на підлозі. Меблі, оздоблені маркетрі, замовлялися переважно багатими людьми [2, 6].

Успішно розвивали маркетрі українські майстри-художники *М. Курилич, А. Карпенко, А. Пономарчук* та ін. У спеціальних навчальних закладах ввели у програму навчання техніки маркетрі. Організовано виготовлялися сувенірне подарункові вироби на деяких меблевих фабриках і комбінатах. Маркетрі застосовували для оздоблення меблів, інтер'єрів (двері, підлоги, стелі, панелі, стенди), побутових предметів, для виготовлення брошок, кулонів, намиста тощо.

Переваги маркетрі. Порівняно з іншими видами художньої обробки дерева маркетрі має певні переваги. По-перше, це порівняно легке освоєння технічних прийомів виконання. По-друге, техніка недорога – для неї використовуються переважно відходи шпону, в яких інколи знаходиться найцікавіший матеріал для маркетрі: завихрення волокон (завилькуватість), так звані синяви, сучкуватість. Важливо також, що виконання наборів маркетрі не вимагає складного обладнання робочого місця та великої кількості інструментів.

Техніка маркетрі дає змогу виконувати композиції будь-якої складності – від простих зображень в орнаменті до складних композицій.

Суттєва особливість маркетрі полягає в тому, що така мозаїка дає гладку й рівну поверхню й, очевидно, її можна застосовувати у тих випадках, коли різьблення неможливе або не бажане. Маркетрі довго і добре зберігається, особливо, якщо застосовувати стійкі до атмосферних впливів лаки: паркетний, поліефірний тощо. Опорядження можна оновити, відшліфувавши оздоблювану поверхню і знявши з неї шар лаку або мастики (поліефірний лак відшаровується дуже розігрітою праскою) [4, 7].

Сприйняття художньої та практичної цінності виробів, створених руками народних умільців, аматорів, доступне дітям. Тому навчати учнів методу художньої обробки дерев'яних виробів – мозаїка технікою маркетрі, доцільна як на уроках трудового навчання (з варіативної частини програми), так і в позаурочний час.

Проведений нами аналіз програм з трудового навчання показав, що основні компоненти знань з дизайну та художньо-конструкторської діяльності включені у більшість розділів, хоча частіше вони вивчаються дещо відокремлено і за недостатню кількість годин в зв'язку з обмеженістю годин виділених на трудове навчання. Аналізуючи ж варіативні програми з трудового навчання ми спостерігали досить ґрунтовне вивчення різних видів художнього конструювання виробів з різних матеріалів, але про методiku художньої обробки дерев'яних виробів – мозаїка технікою маркетрі, розкриваються не достатньо, тобто на рівні основних положень.

На основі даного висновку ми вирішили, що підготовка учнів 8–9-х класів загальноосвітніх шкіл є достатньою для засвоєння знань, вмінь, навичок з такого методу художньої обробки дерев'яних виробів – мозаїка технікою маркетрі.

Внаслідок цього був розроблений варіант тематичний план роботи факультативу «Основи дизайну» розрахований на 24 години для учнів 8–9 класів. Мета факультативу:

- забезпечити більш глибоку підготовку учнів з основ дизайну і методу художньої обробки дерев'яних виробів – мозаїка технікою маркетрі;
- забезпечити підготовку учнів 8–9 класів з традиційних українських видів виготовлення художніх виробів з дерева;
- ознайомити учнів з основами художнього конструювання виробів з деревини;
- формування навичок виготовлення декоративних виробів з дерева за допомогою різних видів технік та технологій їх оформлення;
- формування національної свідомості учнів.

Програма факультативу з трудового навчання для учнів 8–9 класів «Основи дизайну» (24 годин).

Тема 1. (2 год.). Теоретична частина: Вступ. Поняття про дизайн та

художнє конструювання. Основні види декоративно-прикладного мистецтва України.

Практична частина: екскурсія в краєзнавчий музей (місто Умань).

Тема 2. (2 год.). Теоретична частина: Види композиції: Фронтально-об'ємна, глибинно-просторова. Ритм як засіб композиції. Основи композиційних побудов.

Практична частина: складання ритмічної композиції із стилізованих біоформ.

Тема 3. (2 год.). Теоретична частина: Колір як засіб гармонізації композиції. Закони кольорознавства.

Практична частина: виконання кольорового кола з трьох основних хроматичних кольорів.

Тема 4. (2 год.). Теоретична частина: Засоби гармонізації композиції пропорція і пропорційність.

Практична частина: проектування виробу з використанням правила «золотого перерізу».

Тема 5. (2 год.). Теоретична частина: Традиційні Українські види техніки виготовлення художніх виробів з дерева.

Практична частина: Екскурсія в музей.(місто Бершадь).

Тема 6. (2 год.). Теоретична частина: Метод художньої обробки дерев'яних виробів – мозаїка технікою маркетрі.

Практична частина: Виконання ескізного варіанту майбутнього декоративного виробу з дерева виготовленого технікою «маркетрі».

Тема 7. (2 год.). Теоретична частина: Властивості композиції -динаміка та статика.

Практична частина: виконання вправ на статичну і динамічну композицію з геометричних фігур або стилізованих біоформ, які безпосередньо пов'язані із обраним варіантом майбутнього декоративного виробу.

Тема 8. (4 год.). Теоретична частина: Композиційне чи художньо – колористичне вирішення декоративних виробів.

Практична частина: Розробка проекту одного з варіантів декоративного

виробу. Виготовлення виробу.

Тема 9. (4 год.). Теоретична частина: Основні етапи технології виконання інтарсії.

Практична частина: Виготовлення виробу.

Тема 10. (2 год.). Теоретична частина: Блокова мозаїка.

Практична частина: Оформлення декоративного виробу.

Програмою факультативу «Основи дизайну» передбачено творчу конструкторську діяльність учнів, яка пов'язана із розв'язуванням технічних задач конструкторського плану в процесі виготовлення виробу, зміною його конструкції чи деталей, конструюванням нескладних деталей та їх з'єднань, розв'язуванням розрахунково-графічних завдань, розробкою деталі за схемами, за технічними вимогами тощо.

Оптимізація формування знань з основ дизайну в школі здійснюється завдяки запропонованому змісту програми факультативу «Основи дизайну», формам і методам апробованим в процесі проведеного дослідження. Апробація розробленого експериментального тематичного плану факультативу «Основи дизайну» здійснювалася у процесі трудового навчання учнів 8 класу Михайлівської загальноосвітньої школи I–III ст. Бершадського району Вінницької обл.

Завдання вчителя трудового навчання сучасної школи полягає в тому, щоб навчити школярів володіти техніко-технологічними знаннями, знаннями з основних принципів проектування та конструювання виробів з металу і деревини тощо, які безпосередньо пов'язанні з провідними положеннями з основ дизайну. Існуюча в Україні система освіти, яка знаходиться в умовах розбудови української державності, культурного та духовного відродження українського народу, потребує якісно нового рівня у вивченні базових навчальних предметів, зокрема, трудового навчання. Перебудова освіти передбачає впровадження у навчальний процес нових програм, нових методів.

Для кращого навчання учнів основної школи методу художньої обробки дерев'яних виробів – мозаїка технікою маркетрі на факультативних заняттях був розроблений електронний варіант навчально-методичного посібника, у якому надається текстова та графічна інформація, необхідна для активізації уваги учнів у процесі формування знань з основ дизайну у процесі художньо-конструкторської діяльності по виготовленню декоративних виробів технікою – маркетрі.

Для закріплення пройденого матеріалу, розширення кругозору і виховання художнього смаку, а також в пошуках сюжетів організовувалась

екскурсії в Краєзнавчі музеї м. Бершаді та м. Умані. Ці екскурсій, являючись продовженням занять в гуртку, можуть не лише доповнити знання учнів, збагатити їх творчий багаж, але, головне, пробудити в них цікавість до народного мистецтва, яка і потягне за собою справжнє бажання творити, працювати.

За програмою факультативу, учні повинні розробити власний проект декоративного виробу, найяскравішим результатом експерименту стали виставки робіт учнів проведені по закінченню вивчення тематичного плану. Роботи представлені на виставці показали рівень майстерності їх виконання, отже кожен виріб – це екзамен на майстерність та смак.

Як показали результати нашого дослідження в процесі навчання учнів за програмою факультативу «Основи дизайну» за запропонованим варіантом тематичного плану, з використанням електронного варіанту навчального посібника формуються:

1. Провідні положення з основ дизайну: – основних видів та категорій композиції; основних властивостей композиції; засобів гармонізації, вмінь по виконанню різноманітних варіантів композиційних рішень.

2. Художньо-конструктивне мислення у процесі проектно-технологічної діяльності над розробкою та виготовленням власних проектів декоративних виробів з деревини.

3. Національна свідомість (знання про народну символіку, формування вмінь правильного використання традиційних українських технік виготовлення художніх виробів з дерева).

Практична естетична художньо-конструкторська діяльність учнів в процесі трудового навчання з оволодінням методів та технологій художньої обробки дерев'яних виробів – мозаїка технікою маркетрі формує у них естетичні смаки, потяг до творчої праці, виховує любов до прекрасного.

Звітні загальношкільні виставки робіт експериментального курсу реально показали високий рівень засвоєння учнями знань з основ дизайну та практичних умінь з виконання різних видів мозаїк технікою маркетрі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович А.Є. Художні техніки у школі. – К. : Вища школа, 1999. – 247 с.
2. Будзан А.Ф. Різьба по дереву в західних областях України. – К., 2000. – 171 с.
3. Волкотруб И.Т. Основы художественного конструирования : Учебник для

- худож. учеб. заведений. – 2-е издание., перераб. и доп. – К. : Вища школа.,
Главное издательство, 1989. – 191 с.
4. Гоберман Д. Мистецтво гуцулів. – М., 2001. – 214 с.
 5. Коноваленко А.М. Мозаика из дерева. – К., 1997. – 154 с.
 6. Тищенко О.Р. Декоративно-прикладне мистецтво східних слов'ян і давньоруської народності (I ст. до н.е. – середина ХІІІ ст. н.е.). – К., 1998. – 314 с.
 7. Чугай Р.В. Народне декоративне мистецтво Яворівщини. – К., 2002. – 56 с.
 8. Шпара П.Е. Техническая эстетика и основы художественного конструирования. – К.: Вища школа, 1989. – 380 с.
- Ящук С.М. Виконання основних етапів проектування на уроках
трудового навчання // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 2. –
С. 13–17.